

De aaibare boer

Jan Douwe van der Ploeg
over de 'nieuwe' landbouw

Over de inrichting en het gebruik van het platteland in Nederland wordt veel gesproken. De aanspraak op de ruimte is groot en divers: woningbouw, verkeer, handel, industrie, natuur en water. Maar welke plaats hebben de landbouw en de boeren nog in 'Parkstad Nederland' van de toekomst? Horen zij er nog wel thuis of zijn ze ongenode gasten in de recreatieruimte? Vraaggesprek met Jan Douwe van der Ploeg, hoogleraar rurale sociologie aan de universiteit van Wageningen en lid van de Raad voor het Landelijk Gebied, over de onmisbaarheid van boeren, over 'oude' en 'nieuwe' landbouw en over het gebrek aan visie bij het ministerie van Landbouw.

MATTHIAS VERHELST EN LOTJE DE VRIES.

Is er plek voor de landbouw in 'Parkstad Nederland'?

"Ik denk dat de landbouw onmisbaar is, juist in de toekomstige 'Parkstad Nederland'. Er zijn verschillende invalshoeken om dat te benaderen. Vanuit de sociaal-culturele invalshoek geldt dat naarmate een land meer verstedelijkt, ook het platteland en de landbouw versterkt moeten worden. Gezamenlijk vormen ze een balans die onmisbaar is voor de leefbaarheid van een samenleving. Er is in de decennia voor ons vaak gedacht dat het platteland een restruimte is die je naar believen kunt opsouperen en dat de landbouw een restactiviteit is die steeds verder verdwijnt. "Daar komen in de tweede plaats ruimtelijke en ecologische overwegingen bij. Een aantrekkelijk landelijk gebied is een hele belangrijke vestigingsfactor, ook in de stedelijke economie. Om dat aantrekkelijke platteland in stand te houden, kun je niet zonder landbouw. Maar dat is wel een aangepaste landbouw, een 'nieuwe landbouw' die past bij de Nederlandse samenleving. De landschappen in Nederland zijn allemaal cultuurlandschappen, het resultaat van coproductie. Wil je die ecologisch in stand houden en ruimtelijk aantrekkelijk laten blijven, dan ontkomt je er niet aan dat er geboerd wordt. Anders krijg je ofwel een vreselijke degradatie, ofwel gigantisch hoge maatschappelijke kosten.

"Dan is er een derde geopolitiek argument, namelijk dat Noordwest-Europa erg kwetsbaar wordt als het voor zijn voedselvoorziening volledig aangewezen wordt op lange aanvoerlijnen uit andere delen van de wereld. Bovendien geldt dat controleerbaarheid van voedsel vreselijk moeilijk te realiseren is. Om kwalitatief hoogwaardig en veilig voedsel te kunnen schragen, moet je de landbouw binnen eigen handbereik hebben; korte lijnen tussen producent en consument dus.

"De conclusie is dat in 'Parkstad Nederland' de landbouw onmisbaar is, maar dan wel een landbouw op Nederlandse maat. Mijn punt is dat die nieuwe landbouw al volop aan het ontstaan is. Die wordt echter veel te weinig gekoesterd vanuit het beleid en dringt daardoor nauwelijks door tot de publieke opinie."

Wat zijn dan de consequenties voor de landbouw als de maatschappij de boer alleen nog als parkwachter beschouwt?

"Het gaat er juist om van de boer geen parkwachter te maken. Je moet het boeren zo reorganiseren dat het in stand houden en verfraaien van landschappen en het toegankelijk maken van landschap en natuur niet krampachtig opgelegd moeten worden, maar logische uitkomsten van de landbouwbeoefening zijn. Het is goed te beseffen dat we in een overgangsfase zitten. Aan de ene kant hebben we de oude

landbouw, die is gebaseerd op schaalvergroting, intensivering en invlechting in agro-industriële ketens. Daarnaast is er een tegenbeweging, het opbouwen van een nieuwe landbouw, die in sterke mate gebaseerd is op lokale en regionale ecosystemen. De 'nieuwe' landbouw produceert voor regionale en lokale markten, met kwaliteits-, streek- en ecologische producten. Het beheer van natuur en landschap is in de productie ingepast en de publieke toegankelijkheid is via agro-toerisme of wat voor manier dan ook geregeld.

"De vroegere industriële landbouw heeft de randen van het maatschappelijk acceptabele duidelijk overschreden. Dat heeft geleid tot enorme vervlakking van landschappen en tot verstening en standaardisatie. Deze ontwikkelingen probeert men in te dammen door strakke regelgeving voor te schrijven: 'die boom mag je niet meer omhakken', 'van de slootkant moet je vijf meter wegblijven'. Zo'n werkwijze knarst en piept en is niet erg effectief. Aan de

Nieuwe landbouw.

Alternatieve activiteiten langs een recreatieve fietsroute bij Wageningen.

basis verandert er helemaal niets. Voor de nieuwe landbouw is die regelgeving zelfs een sta-in-de-weg; een keurslijf dat helemaal niet op de eigen dynamiek is toegesneden.

“We hebben net een groot Europees onderzoek afgesloten. Daaruit blijkt dat in Nederland veertig procent van de boeren actief aan het vernieuwen is. In Europees perspectief betekent dat een achterstandspositie. Die kun je niet alleen op het conto schrijven van de Nederlandse boer, met name het Nederlandse beleid is hiervoor verantwoordelijk. De landen om ons heen blijven veel meer nationaal en Europees geld in vernieuwing van de landbouw te stoppen dan Nederland en maken vernieuwingen voor boeren veel aantrekkelijker dan Nederland ooit gedaan heeft.”

Multifunctionaliteit wordt tegenwoordig vaak aangevoerd als argument om het subsidiëren van boeren te legitimeren. Maar wat betekent het verschil tussen multifunctionaliteit van de landbouw en multifunctionaliteit van het platteland voor de toekomst van de nieuwe landbouw?

“Hierbij zijn de internationale verschillen erg interessant. Markante tegenpolen zijn bijvoorbeeld Frankrijk en Nederland. In Nederland wordt gesproken over een multifunctioneel platteland, waarbij de klassieke ruimtelijke scheiding behouden blijft, met aparte stukken grondgebied voor water, natuurontwikkeling, recreatie, transport, infrastructuur en tenslotte landbouw. Dit contrasteert met de aanpak van de Fransen. Daar heeft men het nadrukkelijk over multifunctionele boerenbedrijven. Men zoekt naar nieuwe combinaties binnen boerenbedrijven, samenwerkingsvormen tussen bedrijven op regionaal niveau en nieuwe vormen van synergie.

“Ik denk dat de Nederlandse aanpak een hele consequente vergissing is van de grote onderzoeksinstituten. Die opereren, net als veel ondernemingen, op meerdere markten. Het is voor die instituten veel aantrekkelijker om te doen alsof de hele Achterhoek een onbeschreven blad is dat ze totaal opnieuw kunnen invullen, dan om lopende, endogene ontwikkelingen te versterken. Het is zorgelijk dat het debat over ruimtelijke

(Foto Matthias Verhees)

ontwikkeling vanuit zulke commerciële deelbelangen gestuurd wordt.

“Het ministerie van Landbouw is de grootste opdrachtgever voor dit soort instellingen, die via het ‘old boys network’ erg nauw met elkaar verweven zijn. Het is in die wereld een voortdurend wisselen van personen waarbij portefeuilles worden meegenomen. Wat daar bijkomt is het werkelijk verbluffende onvermogen van het ministerie zich te verstaan met boeren. Zeker met vernieuwende boeren. Het is opmerkelijk dat Nederland bij veranderingen in de EU-regelgeving, die in ieder geval sinds de conferentie van Cork in 1996 gaande zijn, consequent achteroploopt. De ongelooflijk klungelige versie van het eerste Plattelandsontwikkelingsplan is daar een treffend voorbeeld van. Het reële risico is dat zoveel mensen er genoeg van krijgen, dat we straks helemaal geen landbouw meer hebben in Nederland.”

Wat zou een uitweg daarvoor kunnen zijn? Een mentaliteitsverandering bij het ministerie? Of moet er meer druk vanuit andere departementen of vanuit de boeren zelf komen? In de Vijfde Nota is bijvoorbeeld weinig aandacht voor de landbouw, maar wel voor de inrichting van de ruimte buiten de steden.

“Wat de Vijfde Nota Ruimtelijke Ordening betreft is het opvallend dat er veel lippendienst wordt bewezen aan de landbouw, bijvoorbeeld in de ‘land-

schapontwikkelingsstrategie’. Maar er is vooralsnog geen enkel instrumentarium ontwikkeld, laat staan dat er financiële middelen voor beschikbaar zijn. We hebben een inhaalslag te maken. Hoe ontwerp je nieuwe stijlen van landbouwbeoefening die passen bij dat scala aan nieuwe maatschappelijke eisen? Dat is een vraag die nog niet beantwoord is.”

Niet door het ministerie van Landbouw en niet door VROM.

“Nee, Ook niet door VROM. Achter de schermen zijn er allerlei gedetailleerde voorstellen voor besproken, maar opvallend genoeg is daar niets van terug te vinden in de Vijfde Nota. Dat komt ook door het eeuwige getouwtrek tussen Landbouw en VROM over de vraag van wie nu eigenlijk dat platteland is. Een onzinnige vraag natuurlijk. Misschien is het wel nodig om een groot deel van de ministeries van Landbouw en VROM te decentraliseren naar het provinciale niveau. Want het platteland is nog niet verpest. Wat ik altijd heel typerend vind, is dat bij buitenlandse collega’s hun mond openvalt van verbazing als ze zien dat het mogelijk is dat het meest dichtbevolkte land ter wereld zo veel open groene ruimte heeft. Die bepaalt, ook in de ogen van buitenlanders, de aantrekkelijkheid van Nederland. Ze maken de vergelijking met de suburbanisatieprocessen die je elders hebt gehad bij de grote metropolen,

waardoor de groene ruimte totaal opgesoupeerd is. Dus door te zorgen voor een robuuste, aantrekkelijke landbouw houd je de recreatieruimte in stand.”

Hoeveel boeren zijn er eigenlijk nog in Nederland?

“Er zijn 95.000 eenheden geregistreerd. Hiervan zijn er minimaal 25.000 als hobbybedrijven te typeren. Men verdient zijn inkomen elders en houdt, uit nostalgie of voor de aardigheid, een paar koeien aan. Of het gaat om een stedeling die een paar hectare koopt, er witte Dallashekken omheen zet en daar wat paarden laat lopen. Omdat die paarden geregistreerd moeten worden, komt hij automatisch als boer in de statistiek.

“Daarnaast komen veel bedrijven meerdere malen in de statistieken voor, wat allerlei oorzaken kan hebben. Het kan gaan om familiebedrijven met uiteenlopende activiteiten of expanderende bedrijven. Of het heeft te maken met het ontduiken van regelgeving. Het antwoord is dat niemand weet hoeveel boeren er zijn. Dubbelregistratie komt zo veel voor dat je je ernstig moet afvragen of we in godsnaam wel weten wat er gebeurt op het platteland. Het CBS en het Landbouw Economisch Instituut verdommen het kennelijk om hier ook maar een seconde over na te denken en dit probleem serieus te nemen. Dat maakt het ontwikkelen van een heldere toekomstvisie niet makkelijk.”

De groene ruimte mag dan aantrekkelijk zijn, maar is de Nederlandse boer 'aibaar' genoeg om het platteland, inclusief landbouw, tot een succesvolle recreatieruimte te maken?

(Foto: Matthias Verheest)

“De nieuwe landbouw is aibaar, als je dat zo wilt noemen. Hij doet ook zijn best om te passen bij de Nederlandse samenleving. De oude landbouw is het tegendeel van aibaar. Die bestaat uit de grote intensieve bedrijven die een ‘cordon sanitair’ willen. Onneembare ‘lagers’ die ontoegankelijk zijn voor de rest van de wereld, al was het maar om het risico van besmetting te voorkomen. Een landbouw die zijn stekels opzet. Maar dat is het spanningsveld dat er op dit moment is. Het betekent niet dat elke boerderij een minicamping moet hebben. Dat zou een volstrekt verkeerde interpretatie zijn.

“Door te zorgen voor een robuuste, aantrekkelijke landbouw houd je juist die succesvolle recreatieruimte in stand. Het is heel interessant dat ook recreatieondernemers dit constateren. Die zeggen: ‘een aantrekkelijke groene ruimte is voor ons een onmisbare voorwaarde’. Ze beseffen in toenemende mate dat het agrarische aanbod het eigen aanbod aanvult. Het totale pakket wordt daardoor een stuk aantrekkelijker.”

Zal recreatie niet altijd een marginale activiteit blijven voor een groot deel van de boeren?

“Onderzoek leert dat degenen die actief zijn met het opbouwen van de nieuwe landbouw niet per se de kleinere boeren zijn en zeker niet de oudere. Het zijn over het algemeen grote bedrijven en jonge ondernemers. Vaak ook de bedrijven waarin de boerin, de vrouw, een belangrijke rol speelt. Het is dus niet een marginale activiteit van marginale mensen in een marginale sector. Het gaat nadrukkelijk om een nieuw elan. “Zoiets wordt stap voor stap opgebouwd, dat is heel erg typerend voor de landbouw. Je ziet langzamerhand een soort professionalisering ontstaan en er kunnen forse inkomenscomponenten aan ontleend worden. In gebieden waar van oudsher het agrotourisme sterk ontwikkeld is, op de Waddeneilanden bijvoorbeeld, blijven bedrijven vitaal, juist omdat ze met de verdiensten van het agrotourisme bijvoorbeeld quatum kunnen aankopen.

“Je kunt het ook vanuit een andere invalshoek bekijken. De grote lijn is dat gemiddeld twintig procent van het inkomen ontleend wordt aan die nieuwe

Kamperen bij de boer.

activiteiten. Dat betekent dat die nieuwe activiteiten nooit in de plaats komen van het boeren, maar wel een aantrekkelijke aanvulling bieden. Sterker nog, vaak is het juist door het ontwikkelen van die nieuwe activiteiten mogelijk boer te blijven.”

Is er wel voldoende behoefte aan die nieuwe activiteiten bij de Nederlandse recreant en consument?

“Ik overzie dat niet helemaal, maar laat ik op een paar dingen wijzen. In de eerste plaats is het zo dat je niet moet vergeten dat er in Nederland een groep consumenten ontstaat die twee elementen in zich verenigt, namelijk veel vrije tijd en veel koopkracht: de Vutters en gepensioneerden. Zij willen van het kopen van producten iets aangenaams maken, een uitje.

“In de tweede plaats gaat het vaak om indirecte effecten, die ontzettend belangrijk zijn. Met een boerderijcamping naast een boomgaard kom je er al snel achter dat je niet als vanouds kunt spuiten, want je kunt niet tegen elk kind dat een appel wil pakken, ‘pas op niet doen’ roepen. Vaak is de boerderijcamping een stimulans die een serie veranderingen op gang brengt. Het feit dat er allerlei mensen op het bedrijf komen, kan vergaande consequenties hebben.”

Maar is de markt groot genoeg voor het groeiend aantal boeren in de nieuwe landbouw?

“Nee, die is waarschijnlijk niet groot genoeg, maar het zou ook een volstrekt verkeerde aanpak zijn je alleen daarop te richten. In de toekomst zal het zo zijn dat er allerlei uiteenlopende optima zijn. In het verlengde daarvan ligt de vraag of die ontwikkeling niet een herdimensionering van de Nederlandse landbouw veronderstelt. Het antwoord is ja. We produceren bijvoorbeeld veel te veel varkensvlees, maar in andere opzichten produceren we veel te weinig.”

Is het gebruik van het platteland voor recreatie een luxe is die we ons alleen kunnen veroorloven omdat veel van ons voedsel elders of op een intensieve, niet-duurzame manier, geproduceerd wordt?

“Ik zal er een andere stelling tegenover zetten, namelijk dat het duurzaam

gebruiken van het platteland in Nederland voor recreatie en toerisme, als we ons die luxe willen veroorloven, alleen mogelijk is als we ook in toeneemende mate ons voedsel hier vandaan halen.”

In hoeverre is daar de intensieve landbouw bij nodig? Is het bijvoorbeeld noodzakelijk dat naast de 'nieuwe' landbouw, de 'oude' landbouw blijft bestaan?

“In de discussie daarover is het antwoord eigenlijk al gegeven door de technocraten. Die hebben voorgesteld om de intensieve veehouderij te concentreren in varkensflats. Ontkoppeld van de grond, onzichtbaar voor het publiek, behalve als horizonvervuiling. Dat heeft niets met Nederland te maken. Waarom zou je die neerzetten op plaatsen waar de grond duur is en de mogelijkheden om de mest kwijt te raken beperkt zijn? Zo'n gigantische loods, donder die maar in de toendra neer.”

De boeren die op die manier blijven produceren, verdwijnen die dan?

“Ik denk dat er een grondgebonden varkenshouderij zal ontstaan, waar varkens buiten kunnen scharrelen. In andere Europese landen wordt daar al mee geëxperimenteerd. In Nederland is het treurig genoeg zo dat zulke bedrijven vrijwel allemaal geëlimineerd zijn door de strakke regelgeving. Ik noem een absurditeit. Boeren moeten hun stallen zo afgrenzen dat er geen vogels in kunnen vliegen, want die zouden varkenspest kunnen overbrengen. Maar hoe moet je dan nog varkens in de open lucht houden, met al die verrekte vogels? Dat kan dus domweg niet. Dat is Nederlandse regelgeving, geen Europese. Grote varkenshouders reageren in toenemende mate door bedrijven elders in Europa op te kopen; de productie wordt verplaatst.

“Ze verhuizen ook naar Oost-Europa en die ontwikkeling is vanuit twee oogpun-

ten zorgelijk. We verplaatsen de sterk geïndustrialiseerde landbouwbeoefening, die maatschappelijk steeds minder aanvaardbaar is, naar Oost-Europa. Daar zijn ze er natuurlijk ook niet blij mee. Op de tweede plaats gaan deze bedrijven in belangrijke mate de voordelen van de toetreding tot de Europese Unie genieten, in plaats van de boeren daar. Maar er zullen hoe dan ook tegenreacties komen, ook in die landen zelf. Ze zijn daar natuurlijk absoluut niet achterlijk. Je hoort steeds vaker: 'dit is niet het soort landbouw dat wij willen en dit is al helemaal niet de landbouw die emancipatieperspectief biedt aan onze plattelandsbevolking'. Met deze ontwikkeling creëer je de volgende massale groep paupers binnen Europa.”

Matthias Verhelst zit in de redactie van AGORA. Lotje de Vries studeert rurale ontwikkelingssociologie in Wageningen.

- advertentie -

Instituut voor Stedelijk Onderzoek & Ruimtelijk Beleid

Nieuwe Prinsengracht 130
1018 VZ Amsterdam
T (020) 525 4062
F (020) 525 4051
E-mail AME@frw.uva.nl
Website <http://www.frw.uva.nl/ame/>

Het Amsterdam study centre for the Metropolitan Environment verricht sociaal-wetenschappelijk onderzoek naar steden en verstedelijkte gebieden. In het instituut werken circa 30 stafleden en 20 promovendi op het terrein van de sociale geografie, stedelijke economie, planologie, demografie en stadssociologie.